

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ОСНОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Ключові слова: інтелектуальний капітал, персонал, ефективність, інноваційний розвиток, економічна безпека.

Вступ. В умовах переходу до економіки знань головна роль у забезпеченні економічної безпеки підприємства належить його персоналу. Кадровий потенціал або ресурс – це основний ресурс підприємства в ринкових умовах. Тільки персонал може приносити прибуток, але одночасно персонал є джерелом усіх внутрішніх загроз економічної безпеки, і, в остаточному підсумку, запорука успіху будь-яких управлінських інновацій – це лояльність і вмотивованість персоналу підприємства. Не випадково, основним фактором економічної безпеки підприємства є висококваліфіковані кадри. Професійна команда здатна реорганізувати збиткове підприємство й вивести його в лідери, і, навпаки, безграмотне управління, халатне виконання обов'язків, відсутність трудової дисципліни можуть привести прибуткове підприємство до банкрутства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням впливу інтелектуального капіталу на економічну безпеку присвячені наукові праці зарубіжних та українських учених. Зокрема серед зарубіжних вчених слід зазначити дослідження Б. Мильнер, Е. Брукінга, П. Друкер, Л. Едвінсона, Козирєва, Л. Лукічова М. Мелоуна, Б. Санто, Т. Стюарт, А. Чухно та ін. Серед українських науковців, що досліджують питання інтелектуального капіталу та економічної безпеки підприємства, слід відзначити вагомий внесок К. Бояринової, М. Войнаренко, В. Геєця, І. Левіної, В. Осецького, Л. Федулової, А. Чухна та ін. Відзначаючи вагомий внесок та значущість наукових досліджень, слід зазначити, що питання інтелектуального капіталу з позицій економічної безпеки підприємства потребують подальшого вивчення.

Інтелектуальний капітал як економічна категорія з'явилась відносно недавно. У 1959 році П. Дракер увів в оборот термін «робітник знань» (knowledge worker). Лауреати Нобелівської премії з економіки Т.Шульц, Е.Денісон та Г.Беккер (1960р.) запропонували термін «людський капітал» (human capital). Термін «інтелектуальний капітал» був запропонован в 1990 р. Президентом американської компанії Johnsonville Foods Р. Стейнером. Однак тільки завдяки Л. Едвінсону та М. Мелоуну поняття «інтелектуальний капітал» набало науково-теретичний статус. Згідно позиції авторів, одна частина інтелектуального капіталу включає в себе знання, які невідемні від людини (людина їми володіє та розпоряджається, а друга частина інтелектуального

капіталу формує об'єктивні умови використання цих знань для підвищення ефективності та конкурентоспроможності підприємства [1].

Як нематеріальний об'єкт дослідження, зазначає І. Левіна, інтелектуальний капітал важко піддається визначенню та не трактується однозначно. Пояснюється це тим, що одні фахівці досліджують сукупність інтелектуального капіталу на рівні компанії, а другий підхід базується на загальнодержавному рівні, оскільки досліджується інтелектуальний потенціал нації [2, с.114].

А. Чухно звертає увагу на те, що «виникнення інтелектуального капіталу – це закономірний результат розвитку науки та техніки, глибокого проникнення їх в процес виробництва, підвищення ролі та значення науки, людського розуму, інформації та знань в розвитку економіки та суспільства у цілому [3, с.48].

Фахівці міжнародних організацій (ЮНЕСКО, Всесвітня організація інтелектуальної власності та інші), ще в кінці ХХ в. прийшли до висновку, що матеріальною сутністю інтелектуального капіталу виступає нематеріальне, а реальне творче надбання окремої людини, колективів та всього суспільства» [4, с.68]. Саме це надає підстави авторам стверджувати, що інтелектуальний капітал та його носії люди стають основним джерелом престижу, процвітання та економічної безпеки підприємства.

До найбільш значущих загроз, що пов'язані з діями персонал можна віднести: якість планування й ухвалення рішення; дотримання технології виробництва; організація праці; рівень дисципліни та кваліфікації працівників їх благонадійність й багато інших. Зазвичай, до чинників ризику, які пов'язані з діяльністю персоналу можна також віднести: протиправні дії кадрових співробітників; порушення режиму збереження конфіденційної інформації, вибір ненадійних партнерів і інвесторів; відтік кваліфікованих кадрів; неправильну оцінку кваліфікації кадрів, їх низьку компетентність; недостатню патентну захищеність; смерть провідних спеціалістів і керівників; залежність ряду керівників від кримінальних структур; низький освітній рівень керівників та фахівців і інше. Не випадково основними напрямками кадрової політики підприємства мають бути: безперервне навчання, постійний розвиток персоналу; створення умов для повного прояву стимулів до високопродуктивної праці з боку кожного працівника. Це також відноситься до виключення передумов появи неблагонадійних співробітників. Неблагонадійний персонал у першу чергу небезпечний схильністю до порушення існуючих цінностей, норм і традицій; розголошення службової інформації й комерційної таємниці суб'єкту господарювання.

Отже, запорукою зниження кадрових ризиків, а отже напрямками, що забезпечують економічну безпеку підприємству мають бути: високий рівень дисципліни; зростання чисельності кваліфікованих кадрів, зниження плинності кадрів, досягнення високого освітнього рівня та компетентність керівників; лояльність персоналу та його безперервний розвиток. Саме тому, сьогодні один з проявів економічної безпеки є рівень освіти персоналу.

Мета дослідження. Дослідити сутність інтелектуального капіталу та визначити його роль у забезпеченні економічної безпеки підприємства.

Викладення основних результатів досліджень. В постіндустріальній економіці (економіці знань) значущим чинником ефективності є знання й інтелектуальний капітал. В загальному розумінні інтелектуальний капітал – це сума знань та навичок, а також досвід і кваліфікація персоналу підприємства, який забезпечує її конкурентні переваги на ринку. Інтелектуальний капітал стає найважливішою складовою виробничих активів організації, що функціонує в умовах постіндустріального інформаційного суспільства.

Результати інтелектуальної праці все більш комерціалізуються за рахунок створення продукту нового типу – інтелектуального продукту або послуги, в яких знання, здатності, таланти працівників та досвід компанії формують більшу частину вартості її продуктів чи послуг. Цей процес відбувається через зростання наукоємкості виробляємої продукції та формування ринку інтелектуальних продуктів та послуг. Невипадково інтелектуальний капітал все більш часто виділяють серед інших ресурсів, яких у людства стає все менше. Це одна з причин, яку бачать дослідники та аналітики в розвитку інтелектуального капіталу, оскільки інтелектуалізація виробництва різко підвищує ефективність праці. Т. Стюарт в процесі дослідження залежності продуктивності праці від освіти, дослідив закономірність, що при 10-відсотковому зростанні рівня освіти продуктивність праці зростає на 8,6%. При тому ж зростанні акціонерного капіталу продуктивність зростає на 3-4%» [5, с. 28].

О.Андрейчиков, зазначає, що поступово відношення до інтелектуального капіталу стає більш свідомим і він вже повноправно виділяється в структурі активів компанії. Сьогодні інтелектуальний капітал кожної поважаючої себе компанії починається з системи її збалансованих показників (Balanced Scorecard – BSC), а у деяких міжнародних гігантів як Microsoft – це 94% загальної вартості, Intel – 85%. За останні 20 років фіксується суттєвий розрив між балансовою вартістю підприємства, що зазначена у звітах, та оцінкою компанії з боку інвесторів [6, с. 78]. Невипадково в зарубіжних компаніях третього тисячоліття акцент переноситься на підкреслення виняткової цінності внеску індивідуума в діяльність організації і оптимальне використання його інтелектуального потенціалу, відтворення капіталу, що є основою. В останні роки інтелектуальний капітал стали включати в оцінку ринкової вартості компанії [7, 219-221]. Отже, інтелектуальний капітал стає основним джерелом престижу, процвітання та економічної безпеки підприємства.

М.А. Бендиков і Е.В. Джамай [8, с.44] підрозділяють інтелектуальні цінності компанії на три частини:

1. Технічні (результати досліджень, розробок, випробувань, «ноу-хау», виробничі технології, інформаційні технології тощо).
2. Ринкові (авторські права, товарне ім'я й товарний знак, реклама, гарантії, реєстрація товарної марки, дизайн).

3. Знання й навички (бази знань, технічна, навчальна, довідкова, статистична, нормативно-правова література, документи, стандарти якості, технічні вимоги, що зафіксовані у документах, процеси управління, вимоги й системи безпеки, виробничі ліцензії системи диспетчеризації й контролю над виконанням договорів, інформаційні системи).

В економіці, заснованій на знаннях, інтелектуальний капітал вважається головною конкурентною перевагою компанії. Класичний підхід до формулювання конкурентної стратегії будь-якої компанії являє собою комбінацію цілей, переслідуваних компанією, і засобів та методів, за допомогою яких вона має намір їх досягти. М.Портер порівнює конкурентну стратегію з колесом [9, с. 84]. Віссю колеса є цілі компанії, тобто її конкурентні наміри й конкретні економічні й неекономічні завдання. Спиці колеса – це ключові напрямки ділової політики компанії, за допомогою яких вона прагне досягти поставлені перед собою цілі. До таких ключових напрямків М.Портер відносить: виробництво; фінанси й контроль; дослідження й розробки; закупівельну діяльність і постачання; оптові канали збуту; продаж; маркетинг; цільові ринки; робочу силу [там же, с. 87].

Залежно від характеру організації формулювання ключових напрямків політики будуть трохи різнитися, але всі вони повинні визначатися поставленими цілями й пов'язані один із одним. Успішна реалізація ключових напрямків конкурентної стратегії компанії прямо залежить від усіх складових інтелектуального капіталу («людського капіталу», «структурного капіталу», «споживчого капіталу»)

Як було зазначено, найбільш важливе та цінне, поряд з іншими ресурсами, джерело конкурентних переваг підприємства у сучасних умовах господарювання – персонал підприємства, який має характеризуватися високим професійно-кваліфікаційним рівнем, творчим та інноваційним підходом до виконання посадових обов'язків, здатністю пристосування до організаційно-технологічних змін, вмінням якомога повно використовувати можливості сучасних інформаційних та комунікаційних технологій, прагненням самовдосконалення тощо.

Необхідно зазначити, що інтелектуальний капітал став основною конкурентною перевагою тільки в сучасному постіндустріальному суспільстві в умовах переходу до економіки, що базується на знаннях.

Еволюцію конкурентних переваг організацій наведено в табл.1.

Таблиця 1

Еволюція основних конкурентних переваг організацій [складено за, 10].

Доіндустріальне суспільство	Індустріальне суспільство	Постіндустріальне суспільство
Природні ресурси Наявність робочої сили	Інтенсивна праця Фізичний капітал Доступ до ринків	Знання Якість і безперервне навчання персоналу Інтелектуальний капітал

Інтелектуальний капітал оцінюється за питомою вагою нових видів продуктів або послуг відповідно до будь-якої прийнятої градації новизни. Вважається, що 70-80% економічного зростання відбувається завдяки використанню нових знань. В останні роки інтелектуальний капітал стали включати в оцінку ринкової вартості компанії [11]. Більш того, 3-и або 4-и кратне перевищення ринкової вартості активів деяких фірм (компаній) над балансовою значною мірою приписується вартості інтелектуального капіталу. У США ринкова вартість компаній, що займаються розробкою програмних продуктів, вище приблизно в 7 - 20 раз. Так, ринкова вартість компанії «Microsoft» оцінюється в 350-400 млрд. дол., а залишкова вартість – 5-10 млрд. дол. [12, с. 32].

Зауважимо, що економічні параметри компаній, які мають високий інтелектуальний капітал і активно його використовують (компанії економіки знань), суттєво відрізняються від традиційних компаній (компанії традиційної економіки). Основна відмінність полягає у розмірі інвестицій у наукові дослідження й розробки, тобто в знання. За оцінками організації, діяльність яких заснована на використанні невлених активів (інтелектуальний капітал і капітал знань), мають більш високу віддачу, ніж організації, діяльність яких заснована на використанні відчужених активів (фізичні активи).

Інвестиції в інтелектуальний капітал і в капітал знань дають економічні й неекономічні вигоди особистості, організації, суспільству. Оскільки, економічні вигоди виражаються у вигляді приросту заробітної плати та продуктивності праці, саме тому вони є ознаками забезпечення зниження ризиків, а отже економічної безпеки суб'єктів господарювання. Некономічні вигоди проявляються в збільшенні соціальної згуртованості, довіри, дотриманні морально-правових норм, розумінню й повазі різних культурних традицій, зниженні злочинності, поліпшенні здоров'я і якості життя, у поліпшенні навколишнього середовища. В перспективі вищеперераховані вигоди підвищують репутацію підприємства та його економічну безпеку. Інтелектуальний капітал і його головний носій – людина будуть конкурентною перевагою компанії тільки в тому випадку, коли компанія надає першорядного значення своїм працівникам, створює цілісну сукупність робочих місць, пов'язаних технологічно й організаційно відповідно до стратегічних цілей, створює умови для підвищення професійного рівня й майстерності. Економіка знань різко підвищує цінність активів людського капіталу – його знань, кваліфікації, досвіду. Поява нових технологій, матеріалів, устаткування вимагає постійного творчого використання й поповнення знань, відновлення професійних навичок, тобто постійного навчання або освіти протягом усього життя.

На жаль, сьогодні в Україні відсутнє розуміння сутності і цінності інтелектуального капіталу, що склався, немає єдиної, чітко сформованої й обґрунтованої концепції його формування та розвитку та розуміння його як чинника економічної безпеки підприємства. Працюють лише окремі її елементи: інформація, знання, професійний рівень, об'єкти інтелектуальної власності і т.п. Це є в певному сенсі стіною, що гальмує процес відтворення інтелектуального

капіталу. Разом із тим в зарубіжних компаніях третього тисячоліття акцент переноситься на підкреслення виняткової цінності внеску індивідуума в діяльність організації й оптимальне використання його інтелектуального потенціалу, відтворення капіталу, що є основою. Керівництво найбільш успішних українських компаній покладають великі надії на окремі елементи інтелектуального капіталу, сподіваючись за їх допомогою досягти більш високого рівня конкурентоспроможності своєї продукції (послуг), але все частіше, втрачають віру, не отримавши бажаного результату.

Одним із найважливіших чинників, що визначають формування, розвиток інтелектуального капіталу і його раціональне використання, є освіта, а також накопичення й використання знань. Провідний фахівець теорії людського капіталу й економіки освіти Т. Шульц дійшов висновку, що «доходи від освіти є відносно привабливішими, ніж доходи від людського капіталу» [13, с.11]. Деякі дослідники віддають пріоритет у розвитку інтелектуального потенціалу й примноженні інтелектуального капіталу безперервній освіті.

Формування нового соціального й економічного порядку, що частіше йменується «постіндустріальним суспільством», пов'язане, з так званою «knowledge-value revolution», революцією на основі цінності, втіленої у знання. Світові освітні стандарти поступово трансформуються під впливом зміни властивостей інформації: контактний, авторитарний тип навчання доповнюється дистанційним, інтерактивним, в основі яких усе ті ж комп'ютерні технології, внаслідок чого формувалася і стала невід'ємною часткою сучасної освіти її безперервність, що реалізована в моделі «освіта – на все життя».

Економіка знань різко підвищує цінність активів людського капіталу – його знань, кваліфікації, досвіду. Прискорена поява нових технологій, матеріалів, устаткування вимагає постійного творчого використання й поповнення знань, відновлення професійних навичок, тобто постійного навчання або освіти протягом усього трудового життя і навіть за його межами.

Висновки. Узагальнюючи вищевикладене автор дійшов до наступних висновків.

1. Ефективна діяльність підприємства може бути забезпечена тільки на основі розвитку інтелектуального капіталу. Використання інтелектуального капіталу надає можливість забезпечити сприятливі умови для інноваційного зростання підприємства через гармонійне поєднання людського, структурного та споживчого капіталів.

3. Інтелектуальний капітал приносить дохід та авторитет не тільки конкретній людині, але й організації, а це є ознаками конкурентних переваг. Невипадково, один з показників економічної безпеки підприємства на сьогоднішній день є рівень освіти персоналу.

4. Комплексне використання складових інтелектуального капіталу сприятиме підвищенню продуктивності, конкурентоспроможності та активізації діяльності, що забезпечить умови для успішного розвитку підприємства, а отже його економічній безпеці.

Література

1. Edvinson L., Malone M. Intellectual Capital. Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Roots. N.Y., 1997. P. 375.
2. Левина И.В. Интеллектуальный капитал и его значение в контексте современного экономического развития // научные труды ДонНТУ. Серия экономическая. Выпуск 69, 2004. – С. 113-117.
3. Чухно А. Интеллектуальный капитал: сущность, формы и закономерности развития // Экономика Украины. – 2002. – №11. С.48-55.
4. Гайло В. Интеллектуальный капитал // Мировая экономика и международные отношения. – 1998. – № 11. – С. 68-77.
5. Стюарт Т. Богатство от ума. – Минск: Парадокс, 1998. – С. 284.
6. Андрейчиков О.О. «Системы обработки інформації» Выпуск 5(86) – Харків, 2010. – 283 с.
7. Nourdhoug O. Human capital in organizations: Competence, Training and Learning. – Oslo: Scandinavian University Press, 1993. – 422 p.
8. Бендиков М.А., Джамай Е.В. Интеллектуальный капитал развивающейся фирмы: проблемы идентификации и измерения // Менеджмент в России и за рубежом. – 2001. № 2. – С.43-47.
9. Портер М.Е. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов/ Майкл Е. Портер; пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 454с.
10. Никифорова В.Г. Дистанційна трудова діяльність як альтернативний засіб отримання безперервної професійної освіти персоналу / В.Г. Никифорова // Економіка розвитку. – 2009. – № 1(49) – С. 43-46.
11. Hansson B. Personal Investments and Abnormal Return. Knowledge-based Firms and Human Resource Accounting / www.Intangible.htm
12. Мясоедова Т.Г. Человеческий капитал и конкурентоспособность предприятия. // Т.Г. Мясоедова. Менеджмент в России и за рубежом. – №3, 2005, – С.29-38.
13. Shultz T. Investment in human Capital // The American Economic Review, v.51.N5, 1961.

Резюме

Никифорова В. Г. ИНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ОСНОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

В статті досліджено сутність інтелектуального капіталу та визначити його роль у забезпеченні економічної безпеки підприємства. Визначено складові інтелектуального капіталу («людський капітал», «структурний капітал», «споживчий капітал») та їх роль у забезпеченні економічної безпеки підприємства. Доведено, що комплексне використання інтелектуального капіталу сприятиме зростанню конкурентоспроможності підприємства та його економічній безпеці.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, персонал, ефективність, інноваційний розвиток, економічна безпека.

Резюме

Никифоренко В. Г. ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ КАК ОСНОВА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ АПРЕДПРИЯТИЯ

В статье исследована суть интеллектуального капитала и определена его роль в обеспечении экономической безопасности предприятия. Определены составляющие интеллектуального капитала («человеческий капитал», «структурный капитал», «потребительский капитал») и их роль в пбеспечении экономической безопасности предприятия. Обосновано, что комплексное использование интеллектуального капитала будет способствовать повышению конкурентоспособности и его экономической безопасности.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, персонал, эффективность, инновационное развитие, экономическая безопасность.